

پژوهش‌های باستان‌شناسی ایران

Archaeological Research of Iran

P-ISSN: 2345-5225 & E-ISSN: 2345-5500

Homepage: <https://nbsh.basu.ac.ir/>

Vol. 15, No. 44, 2025

Achaemenid in the Kur River Basin: Introduction on the Identity of The Exchange and Trade

Farshad Miri¹

<https://dx.doi.org/10.22084/nb.2023.27515.2567>

Received: 2023/02/15; Revised: 2023/04/27; Accepted: 2023/05/01

Type of Article: **Research**

Pp: 137-163

Abstract

In order to properly understand the social and economic structures of ancient governments, the initial core and the focus of their formation is of special importance. The Kur River Basin, located in the North of Fars Province, is one of these Civilization Nuclei, which is considered the focal point of formation (along with the Sivand River Basin) of the Achaemenid Empire. The construction of Persepolis as one of the main capitals of Achaemenid by Darius I, as well as the existence of an important place such as Humadesu/Matezis (related to before Persepolis) in the discussed area, clearly shows its importance. The documents and evidence discovered or exported (The Persepolis Tablet Archive and the Akkadian texts of the Egibi's trading company archive) from the mentioned places provide a clear perspective about the exchange and trade situation of the Kur river basin. The current research tries to discuss and examine the status of trade and exchange in the geographical area of the Kur River by means of a descriptive-analytical method and by examining the remaining documents and evidences from the Achaemenid period. Fortification's texts are about the exchange of surplus goods from warehouses (grains, wine, fruit) with each other and with durable goods (sheep, goats, cows, mules and money/silver) in the form of exchanges called "Secular", "Religious", and They called "šaumarraš". The purpose of supplying goods in the mentioned cases is to prevent the products from Waste and spoiling (primary purpose) and to earn profit (secondary purpose). The parties to the exchange probably include groups/individuals affiliated with the Persepolis Organization, Persian Nobles, free individuals and Peasants, and oxyians of the southwestern region. Some of the Elamite texts of Persepolis, together with the Akkadian's documents of the Egibi's archive, confirm the presence of Babylonian's merchants in the important centers of the Kur river basin (Humadešu/Mateziš and Persepolis) and the exchanges between them and Persian's merchants. According to these documents, the main occupation of Babylonian's merchants in the Persepolis region was slave trade. There is also evidence of the exchange of labor and the use of the services of parties between Babylon and the Kur river.

Keywords: Achaemenid Empire, Kur River Basin, Persepolis Archive, Exchange and Trade, Babylonian's Merchant.

1. Assistant Professor, Department of Archaeology, Faculty of Humanities, Luristan University, Khorramabad, Iran.

Email: miri_farshad@yahoo.com

Citations: Miri, F., (2025). "Achaemenid in the Kur River Basin: Introduction on the Identity of The Exchange and Trade". *Archaeological Research of Iran*, 15(44): 137-163.
<https://doi.org/10.22084/nb.2023.27515.2567>

Journal of Department of Archaeology, Faculty of Art and Architecture, Bu-Ali Sina University, Hamadan, Iran.

© Copyright © 2025 The Authors. Published by Bu-Ali Sina University.

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International license (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>). Non-commercial uses of the work are permitted, provided the original work is properly cited.

© The Author(s)

Introduction

When the Achaemenid Empire was formed and started to develop, it was able to reach various lands with special businesses. Many of the nations that came under the control of the Achaemenids had a commercial profession and had been trading with different regions for a long time. One of these areas is the Kur River Basin, located in the north of Fars province, whose archeological researches on its extensive commercial relations with different lands (Persian Gulf, Mesopotamia, etc.) It proves that before the rise of Achaemenid, especially in the early Elamite/Middle Banish phase (Sumner, 2003) and Old Elam/Kaftri (Nickerson, 1991; Stolper, n.d: 6-35). Nevertheless, the documents and evidence related to trade in the Achaemenid period of the Kur River region are scattered and few and often include a small number of Tablets from Persepolis and Akkadian texts discovered from the archives of Egibi Company in Babylon. Objects and other archaeological artifacts do not provide much information in this field and are almost silent. This research was compiled with the aim of trying to explain and clarify the situation of trade and exchange in the Kur river basin during the Achaemenid period. The basis of the present research is to answer the following questions: What was the status of trade and exchange in the Kur river basin during the Achaemenid period? What groups/individuals and ethnicities were the parties to the exchange with the administrative/economic organization of Persepolis? What kind of goods, products and objects have been exchanged in these exchanges? Documents and evidences tell about the exchange of surplus goods at the end of the year in warehouses (mainly grain, wine and fruit) with each other, with weighted money/silver (probably with Persian nobles, individuals and free peasants, etc.) and with livestock. It has styles and animals of Babar's land. Intensive trade relations have also been established between the merchants of Persepolis/Kur River and Babylonia, whose main business was apparently based on buying and selling "slaves".

Identified Traces

The archival of Persepolis mentions three types of exchange of goods for goods, religious and trade. In Secular and religious exchanges, mainly the exchange of goods or clearing takes place. The goods exchanged in Secular exchanges are more diverse and include all kinds of grains, fruits, wine, light and heavy livestock, beasts of burden, clothes and even young female slaves. But religious exchanges only include the exchange of grain and wine with light livestock. The exchange rates are usually fixed and ordered.

Also, the price of beasts of burden and cattle followed a certain standard based on their quality and was fixed exactly like the relative value of wine, grain and fruit. In Secular exchanges, the optimal control of warehouse stock in order to prevent damage and spoilage of products is the main goal, and economic benefits are a secondary goal. The parties to the transaction with the administrative organization of Persepolis in such exchanges can include internal groups (groups/individuals covered by the Fortification archive), foreign/semi-foreign (semi-autonomous ethnic groups, including cattle-raising oxyans) - Farmers living in the southwest region) Persian nobles or free people and peasants. In religious exchanges, according to the type of goods (grains/wine in exchange for sheep/goats) and the economic policies of the Persepolis Organization, it seems that the purpose of the exchange and the parties involved in it are different from the previous type. In religious exchanges, according to the type of goods (grains/wine in exchange for sheep/goats) and the economic policies of the Persepolis Organization, it seems that the purpose of the exchange and the parties involved in it are different from the previous type. In addition to barter or commodity-to-commodity exchanges, a number of Fortification Tablets mention exchanges based on the circulation of silver/money (saumaras) in the Persepolis region. In this type of economic exchange, goods are not exchanged, but storekeepers receive silver in exchange for goods; according to a fixed ratio. Cash payments and exchanges, along with the references of the Tablets to the exchange place/places called “Zamatas”, indicate the existence of markets for private goods in the Persepolis/Kur area. Governmental control over these markets and the setting of mandated prices for goods distracts the mind from the existence of any free market. Akkadian texts refer to the active presence of Babylonian merchants in Achaemenid Persia and their close relationship with Persian merchants; It means an emphasis on trade with distant lands. According to these documents, the representatives of the famous Egibi trading house were engaged in business in Pars during the reign of Cyrus, Kambises, Smerdis/ Bardia and Darius. Buying and selling slaves, loan payments and labor exchange form the main areas of trade between the two regions.

Conclusion

The archival documents of Persepolis categorize exchanges into three types: secular, religious, and saumaras. The governing principle of these exchanges predominantly revolves around the barter of surplus goods from warehouses, including the exchange of grains for wine and among grains themselves, as well as pack animals, small livestock, and silver. The foremost

goal is to maintain optimal inventory control within the warehouses, with economic profit being a secondary consideration. The entities involved in the transaction with the administrative body of Persepolis may consist of internal factions (groups or individuals documented in the Fortification archive), foreign or semi-foreign entities (semi-autonomous ethnic groups, such as livestock-rearing oxyians and farmers residing in the southwestern region), as well as Persian aristocrats, free individuals, and agricultural laborers. Alongside domestic exchanges, the Akkadian writings found in the Egibi archive of Babylon, which were inscribed in Homadshu/Matezis, as well as several tablets from Persepolis, demonstrate commerce with foreign and distant territories of the empire. These texts reveal that significant trading relationships were developed between Babylonian and Persian merchants throughout the reigns of Cyrus, Cambyses, Smerdis, and Darius. The slave trade is viewed as the foremost and principal transaction conducted by these merchants, with Matezis and Persepolis playing a crucial role in this sector. Besides the slave trade, written accounts also highlight the labor exchange and the provision of services between the areas of the Kur River and Babylon in the Achaemenid period.

Acknowledgments

Finally, the author would like to express his gratitude to the D.r Ali Bahadori who enriched text of the article by their valuable recommendations.

Conflict of Interest

The authore, while observing Publications ethics in referencing, declares the absence of any conflict of interest.

پژوهش‌های باستان‌شناسی ایران

فصلنامه علمی پژوهش‌های باستان‌شناسی ایران
P. ISSN: 2345-5225 & E. ISSN: 2345-5500
نشانی پابانگ: نشریه پژوهش‌های باستان‌شناسی ایران
https://nbsh.basui.ac.ir
شماره ۴۴، دوره پانزدهم، ۱۴۰۴

هخامنشیان در حوضه رود گر: درآمدی بر ماهیت مبادله و تجارت

فرشاد میری^۱

شناسه دیجیتال (DOI): <https://dx.doi.org/10.22084/nb.2023.27515.2567>

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۱۱/۲۶، تاریخ بازنگری: ۱۴۰۲/۰۲/۰۷، تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۲/۱۱

نوع مقاله: پژوهشی

صص: ۱۶۳-۱۳۷

چکیده

برای شناخت مناسب ساختارهای اجتماعی و اقتصادی حکومت‌های باستانی، نطفه اولیه و کانون شکل‌گیری آن‌ها اهمیتی ویژه دارد. حوضه رود گر واقع در شمال استان فارس، از جمله این هسته‌های تمدنی به‌شمار می‌رود که کانون اصلی شکل‌گیری (به همراه حوضه رود سیوند) شاهنشاهی هخامنشی محسوب می‌شود. احداث بنای تخت جمشید به عنوان یکی از پایتخت‌های اصلی هخامنشیان توسط «داریوش اول» و همچنین وجود مکان مهمی چون «هومادشو/متزیش» (مربوط به قبل از بنای تخت جمشید) در ناحیه مورد بحث، به خوبی نشان از اهمیت آن دارد. اسناد و مدارک کشف یا صادر شده (گل‌نوشته‌های بایگانی تخت جمشید و متون اکدی بایگانی شرکت تجاری اگیبی) از مکان‌های مذکور تا حدودی چشم‌انداز روشنی راجع به وضعیت مبادله و تجارت حوضه رود گر در اختیار می‌گذارند. پژوهش حاضر تلاش دارد تا با روش توصیفی-تحلیلی و با بررسی اسناد و شواهد باقی‌مانده از دوره هخامنشی، چگونگی وضعیت مبادله و تجارت در محدوده جغرافیایی رود گر را مورد بحث و بررسی قرار دهد. متون بارو از معاوضه کالاهای مازاد انبارها (غلات، شراب، میوه) با یک‌دیگر و با کالاهای بادوام (گوسفند، بز، گاو، قاطر و پول/نقره) در قالب مبادلاتی موسوم به «ساده/مادی»، «مذهبی»، و «شئومز» صحبت می‌کنند. هدف از عرضه کالاهای در موارد یادشده، جلوگیری از خراب و فاسد شدن محصولات (هدف اولیه) و کسب سود (هدف ثانویه) است. طرف‌های مبادله احتمالاً شامل گروه‌ها/افراد وابسته به سازمان تخت جمشید، اشراف پارسی، اشخاص و دهقانان آزاد و اوکسی‌های ناحیه جنوب غربی می‌شود. برخی از متون ایلامی تخت جمشید به همراه اسناد اکدی بایگانی اگیبی، حضور تجار بابلی در مراکز مهم حوضه رود گر (هومادشو/متزیش و تخت جمشید) و مبادلات بین آن‌ها و بازرگانان پارسی را تصدیق می‌کنند. طبق این اسناد، پیشه اصلی بازرگان بابلی در ناحیه تخت جمشید تجارت برده بوده است؛ همچنین شواهدی از تبادل نیروی کار و استفاده از خدمات طرفین بین بابل و رود گر وجود دارد.

کلیدواژگان: شاهنشاهی هخامنشی، حوضه رود گر، بایگانی تخت جمشید، مبادله و تجارت، بازرگانان بابلی.

۱. استادیار گروه باستان‌شناسی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه لرستان، خرم‌آباد، ایران (نویسنده مسئول).

Email: miri_farshad@yahoo.com

ارجاع به مقاله: میری، فرشاد، (۱۴۰۴). «هخامنشیان در حوضه رود گر: درآمدی بر ماهیت مبادله و تجارت». پژوهش‌های باستان‌شناسی ایران، ۱۵(۴۴): ۱۳۷-۱۶۳. <https://doi.org/10.22084/nb.2023.27515.2567>

فصلنامه علمی گروه باستان‌شناسی دانشکده هنر و معماری، دانشگاه بوعلی‌سینا، همدان، ایران.

© حق انتشار این مستند، متعلق به نویسنده (گان) آن است. ۱۴۰۴ © ناشر این مقاله، دانشگاه بوعلی‌سینا است. این مقاله تحت گواهی زیر منتشر شده و هر نوع استفاده غیرتجاری از آن مشروط بر استناد صحیح به مقاله و بارعایت شرایط مندرج در آدرس زیر مجاز است.

Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International license (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>).

© The Author(s)

مقدمه

شاهان هخامنشی از ۵۵۰ تا ۳۳۰ پ.م. بر قلمرویی گسترده، از رود سند تا آفریقای شمالی، و از دریاچه آرال تا خلیج فارس فرمان می‌راندند. این بزرگ‌ترین شاهنشاهی جهان باستان تا آن روزگار به شمار می‌رفت. شاهان بزرگ، افزون بر ساخت کاخ‌های عظیم در تخت جمشید، پاسارگاد، شوش و بابل، اقدام به برپایی یک نظام کارآمد حکومتی، شبکه ارتباطی فراگیر، ایجاد امنیت در مسیرها، اصلاح اوزان و مقادیر کردند که زمینه رشد و شکوفایی هرچه بیشتر اقتصادی سرزمین‌های شاهنشاهی را شتاب می‌بخشید. پایه‌های اقتصادی سرزمین‌های تحت سیطره شاهان هخامنشی بر شش نوع درآمد استوار بود که سومین آن را «تجارت و مبادله» شکل می‌داد (بریان، ۱۳۸۱: ۳-۶۲۲). زمانی که شاهنشاهی هخامنشی شکل گرفت و شروع به توسعه طلبی کرد، توانست بر سرزمین‌هایی متنوع با کسب و کارهای ویژه دست یابد. بسیاری از مللی که تحت تسلط هخامنشیان قرار گرفتند، پیشه بازرگانی داشتند و از مدت‌ها قبل با مناطق مختلف دادوستد می‌کردند (خزایی، ۱۳۹۳: ۱۵). یکی از این مناطق، حوضه رود کر واقع در شمال استان فارس است که پژوهش‌های باستان‌شناسی روابط تجاری گسترده آن با سرزمین‌های مختلف (خلیج فارس، میان‌رودان و...) مدت‌ها پیش از برآمدن هخامنشیان، به‌ویژه در ادوار آغاز ایلامی/فاز باننش میانی (Sumner, 2003) و ایلام قدیم/کفتری (Nikerson, 1991; Stolper, n.d: 35-6) را اثبات می‌کند؛ با این وجود، اسناد و مدارک مرتبط با تجارت در دوره هخامنشی ناحیه رود کر پراکنده و اندک است و غالباً شامل تعداد کمی از گل‌نوشته‌های تخت جمشید و متون اکدی مکشوف از بایگانی شرکت اگیبی در بابل می‌شود. اشیاء و دیگر مصنوعات باستان‌شناختی در این زمینه، اطاعات چندانی ارائه نمی‌دهند و تقریباً در سکوت به سر می‌برند؛ به هر روی، شواهد موجود اطلاعاتی راجع به مبادله غلات با یک‌دیگر، غلات با شراب، شراب با غلات، میوه با شراب و غلات، و گوسفند با اقلام یادشده به دست می‌دهند که عمدتاً مابین انبارهای متعلق به سازمان اداری تخت جمشید انجام می‌گرفت. همچنین از طریق متون نوشتاری از مبادله کالای پایان سال انبارها با پول/نقره وزن شده، دام‌ها و حیوانات باربر ناحیه اوکسی‌ها و تجارت برده با بابل در میان‌رودان آگاه می‌شویم. باوجود اهمیت موضوع، تحقیق مستقلی راجع به ماهیت و چگونگی مبادله و تجارت در سرزمین مرکزی شاهنشاهی هخامنشی انجام نگرفته است؛ بنابراین، در تحقیق حاضر تلاش می‌شود تا آنجا که منابع نوشتاری و بقایای باستان‌شناختی اجازه می‌دهد، موضوع پیش‌گفته مورد مطالعه و تحلیل قرار گیرد.

این پژوهش با هدف تلاش برای تبیین و روشن کردن چگونگی وضعیت مبادله و تجارت در حوضه رود کر طی دوره هخامنشی تدوین شده است. اهمیت مطالعه بر مبادله و تجارت در ناحیه تخت جمشید/رود کر، کمبود و پراکندگی اطلاعات در این زمینه و نیاز به روز شدن مطالعات پیشین براساس شواهد و مدارک جدیدتر از ضروریات انجام پژوهش پیش‌رو است.

پرسش‌ها و فرضیات پژوهش: مبنای انجام پژوهش حاضر پاسخ‌گویی به

پرسش‌هایی شکل می‌دهد که عبارت است از: وضعیت مبادله و تجارت در حوضه رود کر طی دوره هخامنشی چگونه بوده است؟ طرف‌های مبادله با سازمان اداری/اقتصادی تخت جمشید چه گروه‌ها/افراد و قومیت‌هایی بوده‌اند؟ در این مبادلات چه نوع کالاها، محصولات و اشیائی معاوضه شده است؟ اسناد و مدارک حکایت از مبادله کالاهای مازاد پایان سال انبارها (عمدتاً غله، شراب و میوه) با یک‌دیگر، پول/نقره توزین شده (احتمالاً با اشراف پارسی، اشخاص و دهقانان آزاد و...) و با دام‌های سبک و حیوانات باربر سرزمین اوکسی‌ها دارد. ارتباطات بازرگانی فشرده‌ای نیز بین تجار ناحیه تخت جمشید/رود کر و بابل برقرار بوده است که ظاهراً زمینه اصلی تجارت آن‌ها بر خرید و فروش «برده» قرار داشت. **روش پژوهش:** پایه و اساس پژوهش حاضر بر مطالعات کتابخانه‌ای تکیه دارد که در آن از سه دسته مدارک شامل: گل‌نوشته‌های تخت جمشید، متون اکدی و شواهد باستان‌شناختی استفاده شده است. این پژوهش بر آن است تا با روشی توصیفی-تحلیلی اسناد مطالعه شده و دیگر مدارک را مورد بررسی قرار دهد و بتواند دورنمایی از وضعیت مبادله و تجارت طی دوره هخامنشی در حوضه رود کر را ترسیم نماید.

پیشینه پژوهش

تقریباً اکثر پژوهشگرانی که به تحقیق درباره جنبه‌های مختلف تاریخ هخامنشیان پرداخته‌اند، اشاراتی مختصر نیز به امر تجارت کرده‌اند که البته به جز مواردی چند، مابقی تکرار مطالعات قبلی است. تا آنجا که اطلاعات موجود یاری می‌رساند، تحقیق مستقل و مبسوطی در رابطه با موضوع تحقیق حاضر انجام نگرفته است؛ با این حال، در خلال مقالات و تألیفات چند، می‌توان اطلاعات ارزشمندی راجع به مبادله و تجارت در حوضه رود کر طی دوره هخامنشی استخراج کرد. تألیفات پژوهشگرانی نظیر «محمد داندامایف» (Dandamayev, 1975; 1986; 1992)، «گراسیموس اپرگیس» (Aperghis, 1997)، «ووتر هنکلمن» (Henkelman, 2005)، «ران زادوک» (Zadok, 1976; 2011)، «دنیل پاتس» (Potts, 1999)، «متیو استالپر» (Stolper, 1984) و «پیر بریان» (بریان، ۱۳۸۱؛ Briant, 2002) اهمیتی ویژه دارند. ران زادوک با بررسی اولیه و ترجمه اسناد اکدی بایگانی اگیبی حضور تجار بابلی در هومادشو/متزیش را خاطرنشان می‌کند. داندامایف با مبنا قراردادن همین اسناد (و همچنین برخی متون بایگانی تخت جمشید) با جزئیات بیشتری به بررسی حضور تجار بابلی و چگونگی فعالیت آن‌ها در ایران هخامنشی و ناحیه فارس پرداخته است. هنکلمن (2008)، نیز همین مبحث را مورد توجه قرار داده است؛ به علاوه، وی (2005) و اپرگیس (1997) با بررسی متون بایگانی تخت جمشید، به موضوعات مهمی نظیر: مبادلات ثبت شده در گل‌نوشته‌ها، طرف‌های مبادله، اقلام مورد معاوضه و قیمت‌های آن‌ها توجه کرده‌اند. استالپر (1984) متون بابلی تخت جمشید و دیگر اسناد اکدی را مطالعه، و به بررسی چگونگی حضور بابلی‌ها در فارس هخامنشی می‌پردازد. دنیل پاتس (1999) در تک‌نگاری با عنوان «تجارت در

هزاره اول ایران و میان‌رودان» بخشی را به روابط بین ایران هخامنشی و میان‌رودان اختصاص، و در آن اطلاعاتی درمورد تجارت برده و تبادل نیروی کار ارائه داده است. دنباله چنین مباحثی در آثار پژوهشگرانی چون «پی‌یر بریان» (۲۰۰۲) نیز قابل پیگیری است. از میان پژوهشگران ایرانی، «سهم‌الدین خزایی» (خزایی، ۱۳۹۳) در رساله دکتری خود با عنوان «بازرگانی در دوره هخامنشی»، بخشی را به چگونگی وضعیت بازرگانی در فارسی هخامنشی اختصاص، و اطلاعات مختصری در این باره ارائه داده است.

مبادله و تجارت در حوضه رود کر

ماده و متن دو منبع مهم برای بازسازی نسبی زنجیره‌ای از فعالیت‌های تجاری درون یا برون منطقه‌ای ناحیه تخت جمشید طی دوره هخامنشی محسوب می‌شوند. گرچه مؤلفه‌های یادشده به نوعی مکمل هم هستند، اما در مقام مقایسه باید سهم بسیار بیشتری را برای مواد نوشتاری قائل شد. در این بین، کشف و مطالعه گل‌نوشته‌های ایلامی باروی تخت جمشید و متون اکدی متعلق به شرکت‌های تجاری بابلی، اطلاعات مختلفی راجع به جنبه‌های گوناگون فعالیت‌های مرتبط با امور تجاری و مبادلاتی انجام‌گرفته در ناحیه تخت جمشید در اختیار پژوهشگران قرار داد. اصطلاحات و اطلاعاتی که در این اسناد به نوع کالاها، اشخاص و طرف‌های درگیر اشاره دارند، زمینه مناسبی را برای بحث بیشتر درباره جنبه‌های مختلف موضوع پیش‌رو فراهم می‌کند؛ درواقع، اطلاعاتی که مدارک نوشتاری دست اول در دسترس محققان می‌گذارد، گاهی از چنان شفافیت و دقتی برخوردارند که مطالعه آن‌ها برای برخی موضوعاتی - مانند موضوع تحقیق حاضر - اجتناب‌ناپذیر است. چنان‌چه برخی اقلام/محصولات مورد معاوضه (لباس، غلات، شراب، حیوانات باربر و مانند آن) که بقایای مادی از آن‌ها یافت نشده است را تنها می‌توان با اطلاعات مندرج در این دسته از مدارک بازسازی کرد؛ البته به دلیل نقص مدارک (هم در منابع نوشتاری و هم شواهد باستان‌شناختی)، نمی‌توان به صورت کامل و دقیق همه جنبه‌های موضوع را مورد بحث و بررسی قرار داد؛ بنابراین، در تحقیق حاضر تلاش می‌شود تا با استناد به مدارکی چون: گل‌نوشته‌های باروی تخت جمشید، متون اکدی و بقایای باستان‌شناختی، کم و کیف فعالیت‌های مبادلاتی و تجاری ناحیه تخت جمشید مورد مطالعه و تحلیل قرار گیرد.

گل‌نوشته‌های ایلامی باروی تخت جمشید

حدود ۴۰ گل‌نوشته از بایگانی باروی تخت جمشید اطلاعاتی راجع به سه روش انجام مبادله (مبادله ساده، مذهبی و شئومرّش) در اختیار قرار می‌دهند. الگوی حاکم بر مبادلات ساده، معاوضه یک کالا با کالای دیگر است که عمدتاً با استفاده از افعال «unsa / مبادله» و «sut / مبادله» مشخص می‌شوند. در این نوع مبادله (با فعل - unsa) معمولاً دادوستد غلات با شراب و بالعکس صورت می‌گیرد. در برخی موارد نیز تبادل غلات با یک‌دیگر، شراب با گوسفند و غله با لباس ثبت شده است. اما

مبادلات ساده (با فعل - sut) منحصرأً به ثبت مبادله غلات، شراب یا میوه مازاد انبارهای سلطنتی با حیوانات باربر مانند: قاطر، الاغ و گاو اشاره دارند (Henkelman, 2005: 151-2). در یک مورد استثنایی نیز مبادله یک دختر برده درجه یک با ۱۸۲۰ لیتر شراب ثبت شده است (Giovino, 1993: 22).

در اینجا هدف کاهش مازاد انبارها و حفظ تعادل پایان سال آن‌ها به منظور جلوگیری از خراب و فاسد شدن محصولات (Aperghis, 1997: 186)؛ و عرضه آن‌ها با کالاهای بادوام به گونه‌ای مفید و سودآور است (Henkelman, 2005: 157). نرخ‌های مبادله ثابت هستند و احتمالاً براساس دستوری رسمی به طرف‌های مبادله تحمیل شده‌اند؛ بر این اساس، میزان نرخ غله به شراب ۱:۳، همانند معادل بودن یک رأس دام کوچک با ۳۰ لیتر شراب محاسبه شده است؛ به این معنی که یک حیوان معادل ۱۰۰ لیتر غله ارزش دارد. همچنین قیمت حیوانات باربر و گاوها با کیفیت پایین، متوسط یا عالی دقیقاً مانند ارزش نسبی شراب، غله و میوه ثابت بود؛ به عنوان نمونه، یک خر ماده با کیفیت متوسط؟ با ۷۰ بار غله (PF 1976)، یک خر نر (PF 1977) و ماده (PF 1980) هر دو با پایین‌ترین کیفیت به ترتیب با ۵۰ بار غله و ۵۰ بار میوه، و یک قاطر و گاو هر دو با بهترین کیفیت در ازای ۱۱۰۰ بار غله (PF 1978)، معاوضه شده‌اند (Aperghis, 1997: 279-80)؛ بنابراین با توجه به کیفیت حیوانات مورد معامله از استاندارد خاصی پیروی شده است. طرف‌های معامله با سازمان اداری تخت جمشید در این گونه تبادلات می‌تواند شامل: گروه‌های داخلی (گروه‌ها/افراد تحت پوشش بایگانی بارو)، خارجی/نیمه خارجی (گروه‌های قومی نیمه خودمختار از جمله اوکسی‌های دامدار-کشاورز ساکن در منطقه جنوب غربی) اشراف پارسی و یا اشخاص و دهقانان آزاد باشند (Henkelman, 2005: 150-4).

۱۵ متن از گل‌نوشته‌های بارو به دادوستدهایی با زمینه‌های مذهبی اشاره می‌کنند. موضوع اصلی این متون تهیه حیوانات جهت استفاده در مراسم قربانی است و در اینجا انجام مبادله به عنوان یک امر اقتصادی، هدفی ثانوی محسوب می‌شود، از طرف دیگر، کلیه متون مذهبی اکتساب گوسفند یا بز را در ازای غلات و شراب ثبت می‌کنند. جدا از دو متن که نرخ مبادله متفاوتی را نشان می‌دهند (۲۰۰ کوارت غله = ۱ رأس دام)، دیگر نرخ‌های مبادله ثابت هستند (۱۰۰ کوارت غله با یک رأس دام).

گرچه در متن‌های فوق نام طرف مبادله مشخص نیست، اما می‌توان یک گروه خارجی (گروهی خارج از کنترل نظام اداری تخت جمشید) را به عنوان منبع تأمین‌کننده دام معرفی کرد. در نگاه اول به نظر می‌رسد این روش تهیه حیوانات برای قربانی، با ملاحظه این که مدیران تخت جمشید به گله‌های قابل توجهی از گوسفند و بز دسترسی داشتند و می‌توانستند حیوانات مورد نیاز را مستقیماً از این ذخایر تهیه کنند، مغایرت دارد؛ ولی با در نظر گرفتن سیاست اقتصادی سازمان اداری تخت جمشید مبنی بر حفظ (یا افزایش) سرمایه دام تحت کنترل خود، می‌توان آن را سیاستی توجیه‌پذیر دانست؛ بنابراین صرفاً منطقی اقتصادی (حفظ/افزایش سرمایه دام حوزه تخت جمشید) در پشت این عمل نهفته است و احتمالاً به وجود مبادله

خارجی دلالت دارد (Ibid: 138- 156). در این راستا، گروه‌های جمعیتی نیمه‌مستقل در قسمت غربی منطقه تحت کنترل سازمان اداری تخت جمشید گزینه مناسبی برای برآوردن نیازهای دامی هستند. نویسندگان کلاسیک از قبایل مختلف (ایلمایی‌ها و اوکسی‌ها) ساکن در این ناحیه یاد می‌کنند. اوکسی‌ها و ایلمایی‌ها مانند سایر قبایل زاگرس، دامدار-کشاورزانی بودند که در دره‌های حاصلخیز منطقه خود به کار کشاورزی در مقیاس کوچک اشتغال داشتند؛ اما فعالیت اصلی آن‌ها گله‌داری در سیستم عشایری کوتاه‌مسافت محسوب می‌شد. پرداخت خراج ۱۰۰ اسب، ۵۰۰ حیوان باربر و ۳۰،۰۰۰ رأس گوسفند از طرف آن‌ها به «اسکندر» (Diod, XIX.21.3; Arrian, III.17.5)، به خوبی نشان از مازاد دام فراوان این قبایل دارد. تحت لوای حکومت هخامنشی هیچ‌گونه الزامی برای پرداخت خراج/هدیه وجود نداشت. با این وجود، اوکسی‌هایی که به طور رسمی مستقل عمل می‌کردند، مشتاق مبادله مازاد دام خود با کالاهای دیگر بودند. به همین دلیل، می‌توان یک نوع وابستگی متقابل اقتصادی بین دو منطقه (پارس و اوکسی) را در نظر گرفت؛ در یکی از مناطق دامپروری پیشه اصلی به شمار می‌رفت و در دیگری کشاورزی «گرچه نه به طور انحصاری» (Briant, 1996: 752)؛ بنابراین مازاد محصولات کشاورزی و دامی را می‌شود به عنوان توضیحی برای مبادله غلات و شراب با حیوانات در منطقه مرزی بین فارس و خوزستان (قلمرو اوکسی‌ها و ایلمایی‌ها) لحاظ کرد. اگر واقعاً این اقوام قادر به تأمین تعداد زیادی دام و حیوان باربر برای اسکندر بوده‌اند (آن‌گونه که مورخان ادعا می‌کنند)، پس طبیعتاً منبع مطمئنی جهت برآوردن نیازهای دامی/حیوانی ناحیه تخت جمشید به شمار می‌رفته‌اند (Henkelman, 2005:163).

گونه سوم مبادله که در گل‌نوشته‌های بارو (PF 1872, PF 1980) از آن صحبت می‌شود، «šaumarraš» نام دارد. این نوع مبادله زمانی رخ می‌دهد که یا معاوضه‌ای (غله/شراب با حیوان/کالاهای دیگر) صورت نگیرد یا کالای مناسبی برای مبادله وجود نداشته باشد (Hallock, 1969: 62)؛ بنابراین، انبارداران به جای اکتساب حیوانات، می‌توانستند به عنوان یک گزینه جایگزین، مازاد خود را با نقره به فروش برسانند؛ مطابق با یک نسبت ثابت «نسبت ۱:۵؛ ایرتیه (= ۳ بار) غله = ۱ لیتر شراب = ۱ ایرتیه میوه = ۵ شئومرش». در شئومرش، معاوضه کالا به کالا صورت نمی‌گیرد، بلکه مابه‌ازای کالا، «šaumarraš» و «Sirrimaši» دریافت می‌شود (Aperghis, 1997: 284). «والتر هینتز»، «شئومرش و سیریمشی» را مقیاس‌های ارزشی مربوط به شکل نقره تفسیر می‌کند [۱ شئومرش = یک پنجم شکل؛ ۱ سیریمشی = ۱ مینا؛ ۱ سیریمشی = ۳۰۰ شئومرش] (Hinz, 1973: 103-4). از دید «آپرگیس» نیز اصطلاحات «شئومرش» و «سیریمشی» به گونه‌ای «پول نقره‌ای» که احتمالاً در منطقه تخت جمشید برای مبادله استفاده شده است، اشاره دارند (Aperghis, 1997: 284). وی حتی احتمال ضرب نقره و آغاز استفاده از «پول نقره‌ای» در این ناحیه (تخت جمشید) حداقل از هجدهمین سال سلطنت داریوش اول (۵۰۴ پ.م.)، هنگامی که شئومرش برای اولین بار ثبت می‌شود، را مطرح می‌کند (Ibid: 287). او از مباحث خود نتیجه می‌گیرد که «متون خزانه (که غالباً پرداخت‌های نقدی به صورت نقره را شامل

می‌شود) مدارکی را برای سطح معینی از اقتصاد پولی در ناحیه تخت جمشید از سال ۳۲ سلطنت داریوش به بعد ارائه می‌دهد. همچنین شواهد متون بارو نشان می‌دهد که نقره احتمالاً حداقل ۱۴ سال پیش‌تر (نه جدیدتر از ۵۴۰ پ.م.) در مبادله به کار رفته است» (Ibid: 288). اثبات پیشنهاد آپرگیس دشوار به نظر می‌رسد، اما فرضیه «شئومرش» قطعاً شایسته توجه است (Henkelman, 2005: 150)؛ و می‌توان پذیرفت که این متون واقعاً به نقره اشاره دارند (Tamerus, 2016: 264). پس مبادله شئومرش بر فروش کالاها و تبادلات مبتنی بر گردش نقره در اقتصاد تخت جمشید دلالت می‌کند (Henkelman, 2005: 151; Tamerus, 2016: 264).

در این راستا، برمبنای گل‌نوشته‌ها باید از یک مکان مبادلاتی موسوم به «zamataš» نام‌برد، که علاوه بر مبادله کالاهای مازاد انبارها با یک کالای مفید، کارگران به همراه ایرانیان آزاد (دهقانان خُرد و صاحبان املاک) می‌توانستند «پول» خود را برای خرید جیره‌های غذایی اضافی/مکمل خرج کنند. برخی نیز مازادهای خود را توسط مسئولان در انبارهای عمومی به فروش می‌رساندند (Aperghis, 1997: 284-8). این موارد نشان می‌دهد که در ناحیه تخت جمشید بازاری برای کالاهای خصوصی وجود داشته است؛ در غیر این صورت پرداخت نقره به کارگران امری بی‌معنی جلوه می‌کند (Hallock, 1985: 604). مکانی که ما به نام «زَمَتَش» می‌شناسیم احتمالاً گونه‌ای بازار/ایستگاه تجاری محسوب می‌شود. از قوانین و سازوکار حاکم بر این بازارها اطلاعات چندانی در دست نیست. به دلیل این که قیمت‌ها را تشکیلات اداری تعیین می‌کرد، به نظر نمی‌رسد که با یک سیستم بازار آزاد واقعی روبه‌رو باشیم (Briant, 2002; Henkelman, 2005: 151; Aperghis, 1997: 286). این گزاره، در کنار اشاراتی دیگر به وجود بازار و حضور تجار و بازرگانان پارسی و بابلی در ناحیه تخت جمشید/رود کر، ما را به تعدیل اظهارات «هرودوت» (Herodotus, 1. 153)، و «استرابو» (Strabo, XV.3.19) مبنی بر عدم آشنایی پارسیان با مکانی همچون بازار دعوت می‌کند (بریان، ۱۳۸۱: ۱۳۶-۱۳۵)؛ به‌طورمثال، هرودوت بیان می‌دارد که «کوروش، هلنی‌ها را برای برپایی بازار (بازارها) در مرکز شهرهایشان استهزاء می‌کرد» (Herodotus, 1. 153). از مباحث مطرح‌شده در مورد انواع مبادلات ذکر شده در سطور پیشین، این‌گونه استنتاج می‌شود که اصل اقتصادی حاکم بر غالب آن‌ها، «کنترل بهینه موجودی» انبارها به واسطه مبادله کالاهای مازاد با کالاهای بادوام مانند بز، گوسفند، قاطر، الاغ، گاو و پول/نقره است. از لحاظ گستره جغرافیایی، این مبادلات بیشتر مربوط به گروه‌ها/افراد تحت پوشش بایگانی تخت جمشید و یا خارج از آن می‌شود و مبادله با مناطق دوردست را شامل نمی‌شود. طبیعتاً نمی‌توان بیشتر این مبادلات را به معنای وجود تجارت (در معنای اقتصادی آن) تفسیر کرد؛ اما احتمالاً درمورد تعدادی از آن‌ها مصداق پیدا می‌کند.

متون اکدی

چندین متن اکدی از توسعه فعالیت‌های تجاری فارس هخامنشی با دیگر نواحی شاهنشاهی (بابِل) خبر می‌دهند. بیشتر متون مربوط به حضور بابلیان در ایران

اواخر قرن ششم پیش از میلاد شامل اسناد حقوقی می‌شود که در میان بازرگانان بابلی تهیه شده است؛ مانند اسناد مربوط به دوران «کمبوجیه دوم» و «بردیا» در هومادشو (Henkelman & Kleber, 2007: 170). هومادشو صورت پارتی پارسی باستان «اووادایکایا/ H[uvadaicaya] یا ایلامی «متزیش/ Matezziš» است (Zadok, 1976: 67-71؛ Stolper, 1984: 306)، که احتمالاً در مجاورت مکان فعلی تخت جمشید قرار داشت (Ibid; Henkelman & Kleber, 2007: 170). حداقل شش سند از نه سند صادر شده از هومادشو (شماره‌های ۱، ۲، ۴، ۶، ۸، ۹) معاملات مربوط به شرکت تجاری اگیبی را ثبت کرده‌اند. اگیبی‌ها یکی از برجسته‌ترین و مهم‌ترین خانواده‌های تاجرپیشه در بابل بودند. در میان الواح به دست آمده، با نام پسران و نوه‌های نمایندگان این خانواده بزرگ آشنا می‌شویم که در سرتاسر امپراتوری، به ویژه در: پارس، همدان، ایلام و بابل، از پایان سده هفتم تا سده ششم پیش از میلاد به امور بازرگانی اشتغال داشتند. آن‌ها همکاری تنگاتنگی با شاهان هخامنشی و بزرگان پارسی در فعالیت‌های اقتصادی داشتند (میرزایی، ۱۳۹۲: ۷۸).

«ایتی - مردوک - بلاتو» پسر «نبو - آهه - ایدین» (۵۷۵ - ۵۲۰ پ.م.) مهم‌ترین شخصیت شرکت اگیبی (در زمان خود) محسوب می‌شد که هم‌زمان با سلطنت «کوروش»، «کمبوجیه» و احتمالاً «بردیا» در ایران فعالیت داشت. برادر او، «ایدینه/ Iddina» در دوره کوروش و احتمالاً کمبوجیه و یکی از خویشاوندانش به نام «نبو - موکین - آپلی/ Nabu-Mukin-apli» شاید در عهد پادشاهی بردیا به امور تجاری مشغول بودند. شش نمونه از اسناد مورد بحث (شماره‌های ۲، ۳، ۶ «مرتبط با خرید برده»، و اسناد شماره ۴، ۸ و ۹ «پرداخت وام» را ثبت کرده‌اند) به بایگانی اگیبی تعلق دارند. از سه سندی (شماره‌های ۱، ۵، ۷) که همگی مربوط به خرید برده هستند، تنها سند شماره ۱ تا حدودی سالم به نظر می‌رسد، ولی نام خریدار از بین رفته است. دو سند باقی مانده (۵ و ۷) نیز بنابر شواهد متقن مربوط به بایگانی اگیبی هستند؛ چراکه طبق سند شماره ۵، خریدار برده با نام ایدینه (برادر ایتی - مردوک - بلاتو) ثبت شده است که او احتمالاً در هومادشو ساکن بوده و به عنوان رئیس شعبه محلی شرکت اگیبی عمل می‌کرده است. در سند شماره ۷ نیز نام یکی از نوادگان اگیبی به عنوان پدر خریدار مشاهده می‌شود؛ درواقع، خریداران برده در اسناد مذکور از نوادگان اگیبی هستند. جدا از این دو، تنها خریدار برده در دیگر اسناد (شماره‌های ۲، ۳، ۶ و احتمالاً ۱) خود ایتی - مردوک - بلاتو است. گذشته از ایتی - مردوک - بلاتو، ایدینه و «بگه پاته/ Bagapata»، دو بابلی دیگر به نام‌های «مردوک - شومه - اوشور/ Marduk-šuma-ušur» و «هَبشیرو/ Habaširu» درگیر معاملات در هومادشو بودند. «مردوک - شومه - اوشور» پسر «آپلا»، تنها کسی است که ایتی - مردوک - بلاتو از او در هومادشو وام گرفت. بابلی دیگر، «هَبشیرو»، سه برده زن (شامل مادر و دو دختر که یکی از آن‌ها کودک بود) به ایتی - مردوک - بلاتو در هومادشو به سال ۵۲۳/۲۴ پ.م. فروخت. سند شماره ۲ حکایت از آن دارد که ۱۱ ماه بعد (۵۲۳/۲۲ پ.م.) ایتی - مردوک - بلاتو همان سه برده را در بابل به فروش رساند. اندکی بعدتر (۵۲۳/۲۲ پ.م.)، طبق سند شماره ۶، مجدداً از فروش آن‌ها در هومادشو به همین هَبشیرو که آن‌ها را ۱۲ ماه

قبل‌تر خریده بود، باخبر می‌شویم. سند مذکور بیان می‌دارد که مباشر هبشیرو ملزم بوده که برای جمع‌آوری برده‌ها به بابل برود (Zadok, 1976: 73). مندرجات سند شماره ۵، نشان از خرید برده‌های زن به نام‌های «گردَرَه/Kardara و پَتیرَه/Patiza» از «رَزَمَرَه/Razamarma و اَشپومتانه/Ašpumetana» در هومادشو توسط «ایدینه» دارد. سند شماره ۷، ذکر می‌کند که «بگه‌پاته» دو برده مرد «آترشیتَرَه/Ataršitra» و «رَتگه/Ratakka» از «آنتومه/Antumma» خرید. سند همچنین یادآور می‌شود که آنتومه تاجر، آترشیتَرَه و رَتگه را در ازای دو و دو-سوم مینای نقره در حضور نماینده تاجر و کارمندی از هومادشو به بگه‌پاته فروخت. در اسناد ۵ و ۷، برده‌ها و مالکان آن‌ها اسامی ایرانی دارند. با توجه به مدارک مذکور، بازرگانان ایرانی در امر تجارت مشغول بوده‌اند و در متون حقوقی/اقتصادی بابل نام چندین بازرگان ایرانی ذکر شده است. نکته جالب این است که ایتی-مردوک بلاتو و دیگر بابلی‌ها در هومادشو به جستجوی برده اشتغال داشته‌اند. احتمالاً بتوان یکی از دلایل آن را تعداد بسیار بیشتر زندانیان جنگی در پارس نسبت به بابل دانست. قیمت پرداختی برای برده‌ها در هومادشو اندکی بالاتر از متوسط قیمت فروش برده‌ها در بابل بود. براساس سند شماره ۵، دو برده زن در ازای دو و دو-سوم مینای نقره فروخته شده‌اند. همین مبلغ (سند شماره ۲) مابه‌ازای یک برده زن و دو دخترش (که یکی از آن‌ها کودک بود)، پرداخت شده است؛ بنابراین احتمال می‌رود که هر دو دختر به عنوان یک نفر محاسبه شده‌اند یا این‌که کودک هیچ قیمتی نداشته است، همین‌طور شاید تنها برده زن و دختر بزرگ‌ترش به این نرخ فروخته شده باشند. با مبنای قرارداد اسناد شماره ۵ و ۷ قیمت یک برده (مرد یا زن) یک و یک-سوم مینا بود؛ هرچند برده‌های زن معمولاً تا حدودی ارزان‌تر از برده‌های مرد فروخته می‌شدند، اما متوسط قیمت برده‌ها در بابل هخامنشی را باید یک، و یک و یک-دوم مینا محاسبه کرد که قیمتی مناسب به نظر می‌رسد. موضوع سند شماره ۹ (تنها سند مربوط به سلطنت بردیا ۵۲۲ پ.م.) شامل مجموع پنج وام به مبلغ ۳۲ مینا و سه شکیل نقره در هومادشو می‌شود. قرض‌گیرنده‌ها افرادی چون نبو-موکین-اپلی (۱ مورد)، ایتی-مردوک-بلاتو (۴ مورد)، و وام‌دهنده (در ۴ مورد) مردوک-شومه-اوشور هستند (Ibid, 1976: 74-6).

بنابراین از مجموع نه سند ذکر شده، در شش لوح به خرید برده و در سه لوح به قراردادهایی که نمایندگان تجارت‌خانه بابلی اگیبی در هومادشو/متزیش منعقد کرده‌اند، اشاره شده است (بریان، ۱۳۸۱: ۱۳۵). دو سند به زبان اکدی نیز در میان گل‌نوشته‌های ایلامی تخت جمشید وجود دارد که بازتاب‌دهنده روابط تجاری حوضه رود کر و بابل هستند. یکی از آن‌ها سندی حقوقی مربوط به دوره داریوش یکم در تخت جمشید است که فروش یک برده را ثبت کرده است. طرفین قرارداد، کاتب، و بسیاری از شاهدان بابلی هستند (Stolper, 1984: 300ff; Dandamayev, 1986: 117). دیگری (PT 85) مربوط به سال ۲۰ پادشاهی داریوش (۵۰۲ پ.م.) است و محتوی آن ثابت می‌کند در تخت جمشید، دو گروه متفاوت شامل «بازرگان/tamkāri» و «چوپان/rē'û» مالیات خود را به نقره وزن شده پرداخت کرده‌اند (Briant, 1986: 117).

441: 2002). این اسناد بر شدت مبادلات بین بابل و اقامتگاه‌های سلطنتی و حضور جماعات بابلی در پارس طی این دوره شهادت می‌دهند؛ در عین حال مؤید ورود کامل پارسیان به درون شبکه‌های تجاری‌اند، چون در یکی از گل‌نوشته‌ها، فردی پارسی «رئیس تجار/تکارو» خوانده شده است (بریان، ۱۳۸۱: ۱۳۵). در این زمینه «دینون نیز به بازرگانان پارسی اشاره می‌کند که برای خرید به بازار می‌روند» (همان).

گل‌نوشته‌های مربوط به فروش برده در متزیش، به طور ضمنی نشان‌دهنده بازار معتبر برده فروشان است؛ تا حدی که با وجود ارزانی برده در میان رودان، شهرت برده‌های این ناحیه چنان بود که بابلی‌های ثروتمند از راهی چنین دور به این بازار سفارش خرید می‌دادند (کخ، ۱۳۸۶: ۳۸). بانک اگیبی در آنجا یک شعبه داشته است و گل‌نوشته‌های خزانه از کارگرانی با ملیت‌های مختلف در این مکان نام می‌برد. پس ظاهراً متزیش مکان بازرگانی پراهمیتی در ایران باستان محسوب می‌شد (هینتز، ۱۳۸۶: ۳۴۷).

علاوه بر متزیش و تخت جمشید، حضور تجار بابلی در دیگر مراکز سلطنتی از جمله شوش و اکباتان نیز اثبات شده است؛ به طور مثال، در سال اول سلطنت داریوش بزرگ منسوجات از بابل با کشتی به ایلام فرستاده می‌شده‌اند (Zadok, 2011: 130-). (Strassmaier, 1897: nos. 569, 575; 131)، و مدارکی از تسهیلات اعطایی (وام) از سوی نماینده تجارتخانه اگیبی در شوش وجود دارد (Waerzegers, 2010: 808). نمایندگان شرکت اگیبی بخشی از برده‌های موردنیاز خود، و بنا به روایت «دیودور سیسیلی» (Diodor Sicily, XVII.67.3) محصولات کشاورزی مختلفی را نیز از ایلام خریداری می‌کردند. بازرگانان بابلی در بازگشت به بابل کالاهای ایلامی، مخصوصاً «میوه‌های باغ‌های ایلام» را با خود می‌بردند (Langdon, 1912: nos. 9, 15). در عوض، بابل غله و پارچه‌های پشمی را، که خواهان و خریداران بسیاری در ایلام داشت، به آنجا صادر می‌کرد (Dandamayev, 1992: 259). وقتی بابل در سال ۵۳۹ پ.م. به وسیله پارس‌ها تسخیر شد، بابلی‌های بسیاری درگیر معامله و تجارت در ماد بودند، و برخی اسناد بایگانی اگیبی در اکباتان، پایتخت ماد، و برخی نقاط غرب ایران نوشته شده‌اند (Ibid, 1986: 117-118)؛ به طور مثال، مضمون دو نمونه از اسناد به سال‌های ۵۳۷ (اکباتان) و ۵۳۳ پ.م. (مکان نامعلومی در غرب ایران) مرتبط با پرداخت وام می‌شود. با قضاوت از روی نام‌ها، گروه‌های طرف قرارداد، دبیر/کاتب و شاهدین بابلی هستند. آشکارا، این بابلی‌ها به کار تجارت در ماد مشغول بوده‌اند (Ibid: 119).

گذشته از برقراری امور تجاری، شواهدی فراوانی نیز از تبادل نیروی کار و استفاده از خدمات متقابل بین دو منطقه فارس و میان‌رودان وجود دارد. بایگانی معبد آنا در اوروک و معبد ابابار در سیپار نشان می‌دهد که هرکدام به در اختیار گرفتن سالانه کارگران، صنعتگران ماهر و محافظان مسلح برای پروژه‌های ساخت و ساز سلطنتی مختلف نیاز داشتند. کوروش یک چنین نیروی کار بابلی برای ساخت کاخ خود در تموگن (نزدیک شهر جدید برازجان در استان بوشهر کنونی / Tolini, 2008)

را به کار گرفت. چند سال بعد کارگران از سیپار و اوروک درگیر بنای یک کاخ برای کمبوجیه در متنانو/متانان (احتمالاً در شمال غرب محوطه تخت جمشید) بودند (Henkelman & Kleber, 2007: 151). حضور کارگران بابلی در پروژه دیگری که به دست کمبوجیه شروع شد و بر دیا آن را ادامه داد، در گروه کوچکی از متون حقوقی راجع به کار در هومادشو انعکاس یافته است (Stolper, 1984: 306; Potts, 1999: 13). کارگران همچنین برای پروژه دیگری (یعنی توسعه اقتصاد منطقه‌ای فارس و خوزستان) که توسط شاهان اولیه هخامنشی طرح‌ریزی شد، استخدام شده‌اند. متون بارو به کارگیری گروه‌های وسیعی از بابلی‌ها (کارگر ساده، صنعتگر متخصص، دیبر و دیگر جماعات)، در کنار سایر قومیت‌ها (ایونی‌ها، مصری‌ها، کاری‌ها و غیره) را ثبت کرده‌اند. یک چنین نیرویی نه تنها در امور کشاورزی، بلکه در زمینه‌های چون ساخت و تعمیر کانال‌های آبیاری، جاده‌ها، باغداری، کاخ‌ها و املاک فعال بوده‌اند (Henkelman & Kleber, 2007: 164). از طریق متون جیره‌ها در سیپار با حضور کارگران ایرانی در املاک معابد بابلی و سایر بخش‌ها در میان‌رودان نیز آشنا هستیم (Zadok, 2011: 129). اشخاص با اسامی ایرانی تنها به صورت پراکنده در متون استوانه‌ای دوره کوروش و کمبوجیه مشاهده می‌شوند؛ اما در عهد داریوش اول و طی قرن پنج پیش از میلاد هم تعداد و تنوع اقوام ایرانی در بابل شامل نه فقط پارس‌ها و مادها، بلکه سکاها، آریاها، خوارزمی‌ها و دیگر اقوام به طور چشمگیری افزایش می‌یابد (Dandamayev, 1992: 170-171). هنگامی که بابل به عنوان یکی از پایتخت‌های امپراتوری هخامنشی موتور فعالیت‌های اقتصادی محسوب می‌شد این قضیه به خوبی قابل فهم است (Potts, 1999: 13). بابل از لحاظ جغرافیای سیاسی و اقتصادی یک استان کلیدی شاهنشاهی هخامنشی محسوب می‌شد. اعضای خاندان شاهی و نجبای ایرانی املاک پهناوری در آنجا داشتند و املاک کوچک‌تری از سوی شاه ایران به صورت تیول به خانواده‌هایی واگذار شده بود که می‌بایست در عوض، خدمات نظامی ارائه می‌دادند (Lutz, 1928). خراج زیادی که بابل می‌پرداخت بدون شک معلول حاصلخیزی این سرزمین و نیز وجود راه‌های بازرگانی آن بود؛ زیرا بابل در قلب شاهنشاهی ایران قرار داشت و بیشتر راه‌های ارتباطی از بابل عبور می‌کرد. در سراسر این راه، فرماندهان و پادگان‌هایی مستقر شده بودند تا از سفیران، پیک‌ها و مسافرانی که یا به دریا رفت و آمد داشتند یا مأموریت‌های تحاری دیگر حکومت را انجام می‌دادند، پاسداری کنند. بابل هر سال تعداد ۵۰۰ خواجه جوان به دربار هخامنشی می‌فرستاد و می‌بایست به مدت چهار ماه از شاهنشاه و درباریان پذیرایی کند (Salles, 1987: 89).

در مدت دو قرن فرمانروایی هخامنشی، گذرگاه امنی برای مردم و کالاها بین ایران و میان‌رودان ایجاد شد. این امنیت در مناطقی که سابقاً درگیر عملیات‌های جنگی بودند، فرصت‌های کاری جدیدی به وجود آورده بود (Potts, 1999: 13)؛ که با جذب و استخدام نیروی کار پیوندهای اقتصادی بین دو منطقه را تقویت می‌کرد؛ البته باید به این نکته مهم اشاره کرد که استفاده از نیروی کار اجباری در راستای انجام وظیفه برای شاهنشاهی هخامنشی یک پدیده خیلی معمول بین بابل و ایران بوده

است (Henkelman & Kleber, 2007)؛ اما این گزاره، تنها در مورد بخشی از نیروی کار مصداق پیدا می‌کند و نه همه آن. چراکه کورتش‌ها «گروه ناهمگنی متشکل از کارگران ساده، صنعتگران متخصص، افراد نیمه‌آزاد و آزاد، سربازان، گروه‌های کاری از سراسر شاهنشاهی، زندانیان، اسرای جنگی و کاتبان» را دربر می‌گرفت (Stolper, 1985: 56; Henkelman, 2011).

شواهد باستان‌شناختی

پیگیری رد روابط تجاری منطقه مورد مطالعه با سایر نواحی شاهنشاهی از طریق شواهد و مدارک باستان‌شناختی امری بسیار پیچیده و مشکل است. در تخت جمشید و به‌ویژه ساختمان خزانه علاوه بر اشیاء قیمتی ساخته شده از: طلا، نقره، سنگ لاجورد، عاج، پوشاک نفیس و تزئینات جواهرنشان، قطعاتی نیز از ظروف سفالی، سنگی و گلی به دست آمده است. گروه دیگری از یافته‌ها، شامل: هاون، دسته هاون (تصویر ۱)، بشقاب و سینی (ساخته شده از سنگ سبز) می‌شود که برخی از آن‌ها حاوی کتیبه هستند (رمجو و کرتیس، ۱۳۹۲: ۱۳۵). تقریباً تمام اشیاء خزانه منشأ خارجی دارند و منعکس‌کننده هنر سرزمین‌های مختلف شاهنشاهی (مصر، میان‌رودان، آسیای صغیر و...). با این وجود، به طور قطع و یقین نمی‌توان هیچ‌کدام را در قالب اقلام تجاری طبقه‌بندی کرد؛ چراکه عمدتاً در فهرست خراج و هدیه به دربار هخامنشی قابل تعریف هستند (Cahil, 1985: 373; Altman, 2016). در این زمینه نیز برخی پژوهشگران یادآور می‌شوند که «استفاده از فهرست خراج‌های پرداختی به پادشاهان هخامنشی برای ترسیم نقشه مبادلات تجاری در خاورمیانه کار نادرستی است» (Salles, 1987: 89)؛ اما همین خراج‌ها به نوعی مهم‌ترین محصول/مصنوع هر ناحیه به شمار می‌رفته‌اند که به احتمال زیاد در زمره اقلام صادراتی/تجاری قرار داشته‌اند.

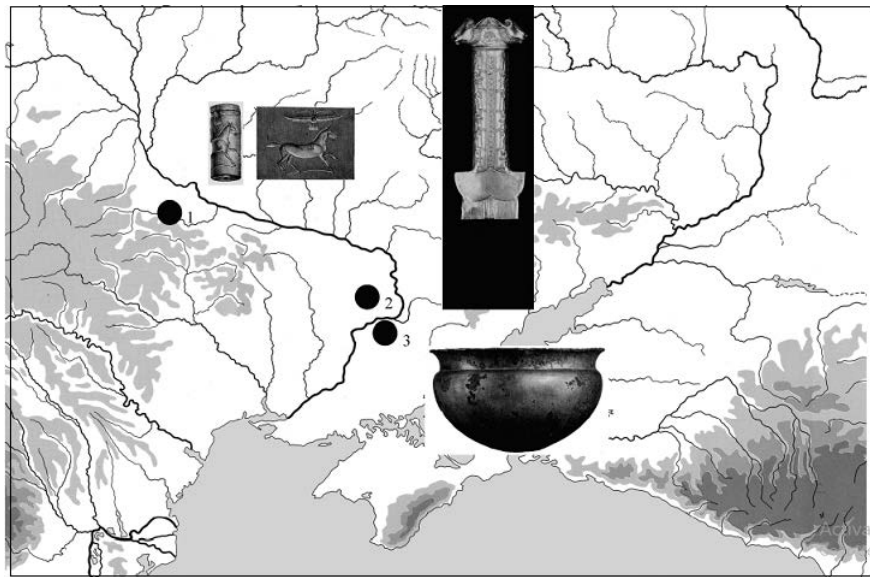
تصویر ۱: نمونه‌ای از هاون و دسته هاون‌های کشف شده از تخت جمشید (Cahil, 1985: Fig. 1).

Fig. 1: sample of mortar and pestles from Persepolis (Cahil, 1985: fig. 1).

اشیاء هخامنشی و ملهم از هنر هخامنشی در منطقه وسیعی از اوراسیا گسترش یافته است؛ جایی که یافته‌ها در گورهای عشایر از دره دنیپر در غرب تا آلتایی در شرق پیدا می‌شوند. یافته‌های کورگان‌های اسکیت‌های اروپایی بسیار نادر است و شامل یک شمشیر تعمیرشده و مهری استوانه‌ای است (تصویر ۲).

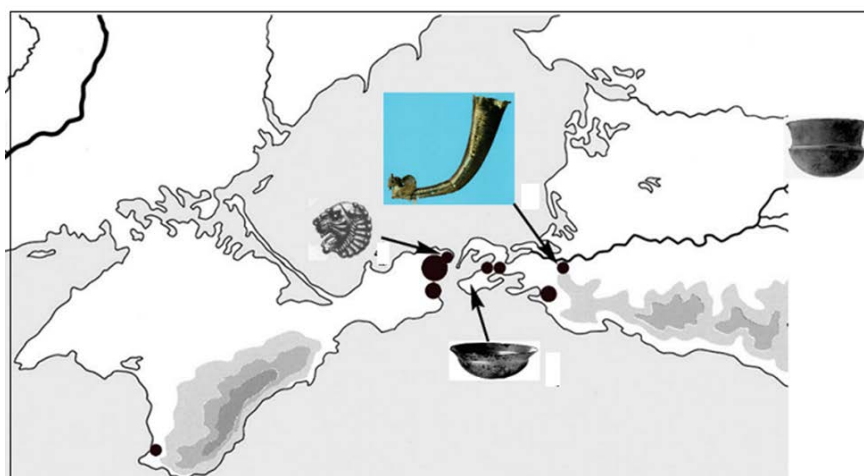
► تصویر ۲: نمونه‌ای از اشیاء هخامنشی کورگان‌های اسکیت‌های اروپایی (Treister, 2017: Fig. 3).

Fig. 2: sample of Achaemenid Tools of barrows of European Scythia (Treister, 2017: fig. 3).

در گور شماره ۲ و ۵ پازیریک، اشیائی از قبیل: گوشواره طلا، پلاک‌های نقره‌ای کمربند، گلوله‌های پشمی برای گلیم، قالیچه و یک فرش کشف شد. در گورهای اورال جنوبی، از اواخر قرن پنجم تا قرن سوم پیش از میلاد حدود ۸۰ شیء هخامنشی به دست آمد که شامل: ظروف فلزی، شیشه‌ای و آلاباستر (مرمر سفید/رخام)، جواهرات، وسایل تزئینی لباس، ظروف و اشیاء آئینی، بقایای مبلمان با کیفیت بالا، افسار اسب و مهر مخروطی می‌شود (تصویر ۳). تعداد بسیار بالای مهرهای هخامنشی بسفر (حدود ۱۴ مهر) در مقایسه با سرزمین‌های حاشیه شاهنشاهی پارس و جهان عشایر اوراسیا نشان‌دهنده تجارت و روابط دیپلماتیک بین دولت هخامنشی و دولت‌های بسفر است. در چارچوب ارتباطات شاهنشاهی هخامنشی با دنیای کوچ‌نشینان اوراسیا، مهم‌ترین جایگاه به اورال جنوبی تعلق دارد. تجزیه و تحلیل یافته‌ها، مشخصه متغیر این روابط را نشان می‌دهد. واردات از طریق داهستان و خوارزم در امتداد مسیرهای کاروانی انجام می‌شد؛ درحالی‌که اشیاء شأن‌زا (که اکثر آن‌ها در کورگان‌های سلطنتی «فیلیپووکا» یافت شده‌اند و شامل ظروف فلزی گرانبها، ظروف آلاباستر با نام پادشاه پارسی، آویزها و دستبندهای طلای حجیم، قطعات مبلمان هستند) به سختی می‌توانند در قالب اقلام تجاری توضیح داده شوند. احتمالاً تفسیر یافته‌ها به عنوان هزینه خدمات نظامی یا غنیمت جنگی منطقی باشد؛ ضمن آن‌که نمی‌توان احتمال «سنت ازدواج بین اقوام» را نادیده گرفت (Treister, 2017: 115). «رودنکو» نیز معتقد است که «با بررسی اشیاء هخامنشی کشف شده در گورهای آلتایی متعلق به قرن ششم تا چهارم پیش از میلاد وجود روابط بازرگانی میان ایران از یک سو، و آسیای مرکزی و مناطق دورتر شمال شرقی از سوی دیگر، تأیید می‌شود» (Rudenko, 1961: 22-29).

در دیگر مناطق شاهنشاهی (آناتولی، مصر، فلسطین، و میان‌رودان) نیز نمونه‌هایی از هنر هخامنشی یافت شده است؛ به‌طورمثال، در مصر، حضور اشیائی از قبیل آینه‌ها، ظروف و دیگر اشیائی را که صنعتگران پارسی ساخته‌اند، کاملاً مشهود

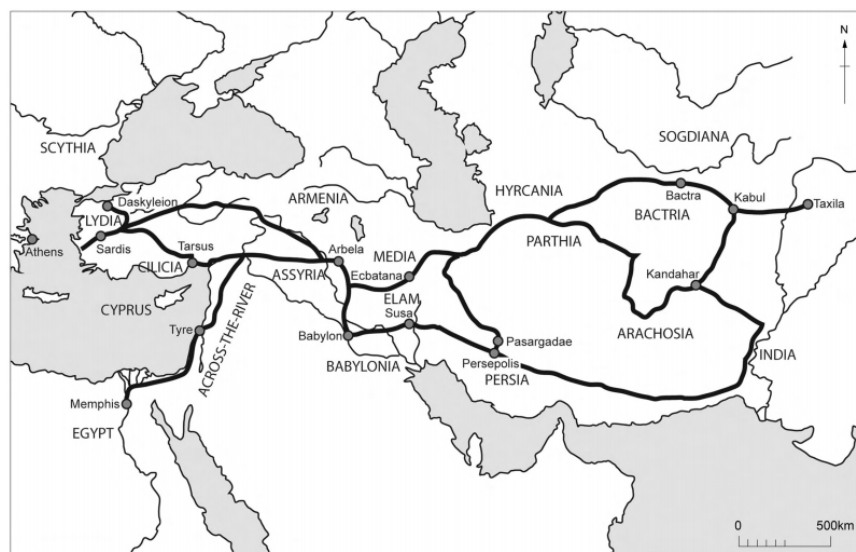
تصویر ۳: نمونه‌ای از یافته‌های هخامنشی
گورهای ناحیه اورال جنوبی (Treister, 2017: Fig. 1).
◀ (1)

Fig. 3: Sample of Achaemenid finds of burials
of South Oral (Treister, 2017: fig. 1).

است (Bresciani, 1965: 324). ما در اینجا دقیقاً نمی‌دانیم که آیا این اشیاء نتیجه روابط تجاری بین مناطق ذکر شده و سرزمین مرکزی شاهنشاهی هستند یا این که تولیدات محلی با تأثیرپذیری از هنر هخامنشی، مصنوعات کارگاه‌های بزرگ شاهی یا عوامل دیگر. مدارک باستان‌شناختی حداقل وجود کارگاه‌های محلی دوره هخامنشی در میان رودان را تأیید می‌کنند؛ مانند کارگاه شیشه‌گری کشف شده از کاخ سوخته در نمرود (کرتیس، ۱۳۹۲: ۳۳۸). همچنین طبق شهادت اسناد، در نقاط مختلف شاهنشاهی (آراخوزیا، بابل، پارس و مصر) کارگاه‌های بزرگ شاهی دایر بوده است که در آن صنعتگران ظروف مورد نیاز دربار را تولید می‌کرده‌اند (Dandamayev & Lukonin, 1989: 175-6). در هر حال، احتمال تبادل کالا، خدمات و مصنوعات بین نواحی مذکور و ناحیه رود کر امری پذیرفتنی است؛ به ویژه این که روابط گسترده‌ای بین مناطق وجود داشته و هیچ‌کدام از مناطق دارای اقتصادی خودکفا و خودبسنده نبوده‌اند. وجود شبکه‌ای وسیع از جاده‌ها سرنخ‌هایی (غیرمستقیم) در این زمینه به دست می‌دهد. گزارش مورخان کلاسیک و متون بایگانی تخت جمشید حکایت از آن دارد که شبکه جاده‌ها سراسر امپراتوری را پوشش می‌داده است (تصویر ۴)؛ از این رو، سیستم نگهبانی، تدارک و کنترل راه‌ها و مسافران در تمام ایالات، از شرق تا غرب عمل می‌کرده است (Graf, 1994).

به واسطه اطلاعات مندرج در منابع دست اول و منابع نزدیک به عصر هخامنشیان راجع به راه‌های ارتباطی این دوره می‌توان دریافت که تمامی پایتخت‌های شاهنشاهی هخامنشی، از جمله: پاسارگاد، شوش، تخت جمشید، بابل و هگمتانه از طریق جاده‌های بزرگ از چهارطرف با یک‌دیگر در ارتباط بوده‌اند (بریان، ۱۳۸۱: ۷۵۳). شاهراه اصلی که در درجه نخست و بیش از همه برای مناسبات نظامی، سیاسی و اداری شاهنشاهی مورداستفاده قرار می‌گرفت، همان جاده مشهوری بود که تخت جمشید را به شوش وصل می‌کرد. برمبنای مطالعات صورت گرفته برگل نوشته‌ها، ایستگاه‌ها و مناطق واقع در امتداد جاده شوش - تخت جمشید شامل: آنترنیتیش، بگتیش، بسیتمه، پیدومن، دشر، هتريگش، هیدالی، هیزن، هیشمه، هاتپیری، هونر، کندومه، گنوپیریش، کورزگه،

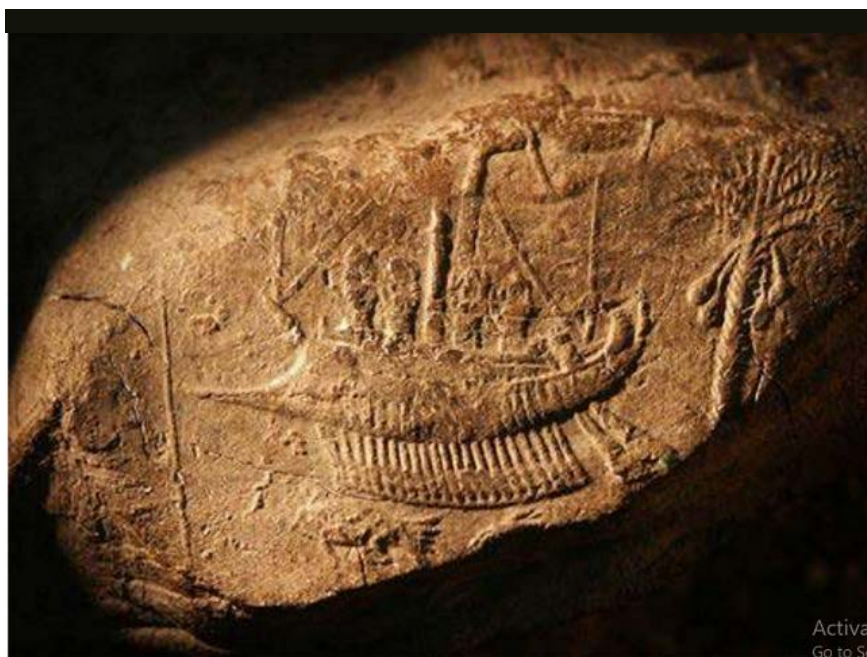
کوردوشوم، نشیش/کوزه، کورسَموش، کورتیپیش، لیدومه، متزیش، میشرش، پَرَنَمَتیش/نَشیرَمَنو، پَرَمَدَن، پیردَتگش، پیرشَتش، اوکیدرک، اوکپیریک، اوزیکورَش، زَکَزگو و زیله-اومین می‌شود (Aperghis, 1996: 17). احتمالاً جاده معروف شوش - سارد به داخل سرزمین فارس نیز کشیده شده است (Curtis & Simpson, 2010: 54-55; Herodotus, xiv); چراکه در گل‌نوشته PF 1321 به پیام‌های وارد شده از سارد نیز برخورد می‌کنیم (Hartnell, 2012: 193). جاده شاه‌ی شوش - سارد (طولانی‌ترین مسیر کاروان‌ها و مسافران) حدوداً ۲۴۰۰ کیلومتر مسافت داشت که از طریق میان‌رودان و جنوب دجله، سارد را به شوش متصل می‌کرد. در امتداد جاده ایستگاه‌هایی با خدمات رفاهی به فاصله ۲۰ - ۳۰ کیلومتر قرار گرفته بود (Hallock, 1969: 6). متون مربوط به پیک‌ها و جیره‌های مسافرتی (Type Q) ارتباطات با سرزمین‌های شرقی شاهنشاهی، از جمله: کرمان (PF 1377, PF 1348)، باکتریا (Hallock, 1969: 637-4)، آراخوزیا (PF 1439, 1385)، قندهار (PF 1440) و هند (Brousus, 2006: Map 1; PF 1383) را نشان می‌دهد. یک جاده نیز ارتباط بین تخت جمشید - اکباتان و ماد را برقرار می‌کرد. بخشی از مسیر این جاده (به صورت برش تخته سنگ) در نزدیکی پاسارگاد کشف شده است (ویسهوفر، ۱۳۹۰: ۱۰۳). دشت تخت جمشید در دوران ماقبل اسلام با جنوب (سواحل خلیج فارس و جزایر آن)، از طریق سه مسیر ارتباطی عمده وصل می‌شده است (Imanpoor, 2007: 93). جغرافی دانان مسلمان همچنین به دو نمونه از جاده‌های تجاری اشاره کرده‌اند که احتمالاً در دوره هخامنشی نیز مورد استفاده قرار گرفته‌اند. اولین جاده از داخل حوضه رود کر و شمال محوطه استخر (۵ کیلومتری شمال تخت جمشید) به سمت مایین می‌رفت، در ادامه از طریق مسیر کوهستانی به اصفهان و مناطق دورتر در غرب کشیده می‌شد. دومین جاده از شرق استخر و مجاورت پاسارگاد به مرکز فلات در نزدیک آبان و سپس به شمال یا شرق امتداد پیدا می‌کرد (Hartnell, 2012: 193; Ibn Balkhi, 1921: 882).

► تصویر ۴: شبکه جاده شاه‌ی هخامنشی (Colburn, 2016: Fig. 9.4.1).

Fig. 4: Network of Achaemenid royal road (Colburn, 2016: Fig. 9.4.1).

احتمالاً این جاده‌ها در اصل برای برآوردن نیازهای شاهنشاهی مانند امور نظامی، جمع‌آوری و به‌کارگیری سربازان، حمل و نقل اقلام مالیاتی یا خراج‌ها در نظر گرفته شده‌اند (Colburn, 2016: 874). با این وجود، مسلماً نمی‌توان نقش اقتصادی/تجاری مسیرهای ارتباطی را نادیده گرفت؛ درواقع، امور نظامی و بازرگانی هر دو مستلزم توسعه راه‌ها و گسترش امنیت و حفاظت جاده‌ها بوده و هستند. البته بیشتر منابع، به جاده‌ها فقط از زاویه امکانات ضروری برای رفع نیازهای نظامی توجه کرده‌اند و در این بین، اگر هم توجهی به تأثیر اقتصادی و تجاری این جاده‌ها شده، بسیار کم و مختصر است (خزایی، ۱۳۹۳). در گل‌نوشته‌ها به کرات از حمل و نقل کالاهای گوناگون بین مناطق مختلف رود کر ذکر به میان می‌رود. «رزمجو» نقش کشتی بر برچسب‌های گلی خزانه تخت جمشید (PT4 704, PT4 847) را به عنوان شواهدی احتمالی از حمل کالاهای به واسطه دریا به پارس (و سپس از راه خشکی به تخت جمشید) قلمداد می‌کند؛ چراکه نقش مهر بر روی برچسب گلی کالا حک شده و هنوز ریسمان سوخته درون آن‌ها دیده می‌شود (رزمجو، ۱۳۹۸: ۴۴)؛ همان‌طور که پیش‌تر نیز ذکر آن رفت، ما شواهدی از حضور تجار بابلی در شوش، اکباتان و متزیش در دست داریم (Dandamayev, 1975; 1986). به علاوه، گل‌نوشته‌ها مدارک متعددی از حرکت و جابه‌جایی نیروی کار از سراسر شاهنشاهی به یا از تخت جمشید در اختیار قرار می‌دهند (Briant, 2002: 429-39; Henkelman & Stolper, 2009). منبعی منتسب به «کنزیاس» تجارت فرش هندی با پارس از طریق بازرگانان باکتریایی را گزارش می‌کند (Henkelman & Folmer, 2016)؛ بنابراین، جاده‌ها نه تنها به عنوان یک شبکه ارتباطی، بلکه همچنین در نقش یک شریان گشاینده اقتصادی تا پس‌کرانه‌های اقتصاد تخت جمشید عمل می‌کرده‌اند (Henkelman, 2012: 960).

تصویر ۸: نقش کشتی بر برچسب گلی PT4 704 (رزمجو، ۱۳۹۸: تصویر ۲).

Fig. 5. A Ship on the bullae PT4 704 (Razmjou, 2019: fig. 2).

نتیجه‌گیری

در این پژوهش تلاش شد تا با استفاده از سه دسته مدارک (متون بایگانی تخت‌جمشید، متون اکدی و داده‌های باستان‌شناختی) به بازسازی نسبی فعالیت‌های تجاری و بازرگانی درون/برون منطقه‌ای ناحیه تخت‌جمشید/رود کر طی دوره هخامنشی پرداخته شود. بایگانی باروی تخت‌جمشید از سه نوع مبادله کالا به کالا، مذهبی و شئومرش نام می‌برد. در مبادلات ساده و مذهبی عمدتاً معاوضه کالاهای گران‌بها یا تهاتر صورت می‌گیرد. کالاهای مورد مبادله در انواع تبادلات ساده تنوع بیشتری دارند و شامل انواع غلات، میوه‌ها، شراب، دام‌های سبک و سنگین، حیوانات باربر، لباس و حتی برده‌های دختر جوان می‌شود؛ اما مبادلات مذهبی صرفاً تبادل غلات و شراب با دام‌های سبک را دربر می‌گیرد. نرخ‌های مبادله معمولاً ثابت (نرخ غله به شراب ۱:۳) و دستوری هستند؛ همچنین قیمت حیوانات باربر و گاوها براساس کیفیت آن‌ها از استاندارد خاصی پیروی می‌کرد و دقیقاً مانند ارزش نسبی شراب، غله و میوه ثابت بود. در مبادلات ساده، کنترل بهینه موجودی انبارها به منظور جلوگیری از خراب و فاسد شدن محصولات هدف اصلی به‌شمار می‌رود و منافع اقتصادی هدفی ثانوی. طرف‌های معامله با سازمان اداری تخت‌جمشید در این‌گونه تبادلات می‌تواند شامل: گروه‌های داخلی (گروه‌ها/افراد تحت پوشش بایگانی بارو)، خارجی/نیمه خارجی (گروه‌های قومی نیمه خودمختار از جمله اوکسی‌های دامدار-کشاورز ساکن در منطقه جنوب غربی) اشراف پارسی و یا اشخاص و دهقانان آزاد باشند. در مبادلات مذهبی با توجه به نوع کالاها (غلات/شراب در ازای گوسفند/بز) و سیاست‌های اقتصادی سازمان تخت‌جمشید به نظر می‌رسد که هدف مبادله و طرف‌های درگیر در آن متفاوت‌تر از نوع قبلی باشد؛ گرچه در متن‌های فوق نام طرف مبادله مشخص نیست، اما وجود گروه‌های قومی نیمه خودمختار در جنوب غربی سازمان اداری تخت‌جمشید با پیشه اصلی دامپروری و اشارات مورخان کلاسیک به مازاد دام فراوان آن‌ها به‌طور ضمنی نشان می‌دهد که می‌توان «اوکسی‌های کوه‌نشین» را به‌عنوان منبع تأمین‌کننده دام معرفی کرد.

در نگاه اول، به نظر می‌رسد این روش تهیه حیوانات برای قربانی، با ملاحظه این‌که مدیران تخت‌جمشید به گله‌های قابل توجهی از گوسفند و بز دسترسی داشتند و می‌توانستند حیوانات موردنیاز را مستقیماً از این ذخایر تهیه کنند، مغایرت دارد. ولی با درنظر گرفتن سیاست اقتصادی سازمان اداری تخت‌جمشید مبنی بر حفظ (یا افزایش) سرمایه دام تحت کنترل خود، می‌توان آن را سیاستی توجیه‌پذیر دانست؛ بنابراین صرفاً منطقی اقتصادی (حفظ/افزایش سرمایه دام حوزه تخت‌جمشید) در پشت این عمل نهفته است و احتمالاً به وجود مبادله خارجی دلالت دارد. علاوه بر مبادلات پایاپای یا کالا به کالا، در تعدادی از گل‌نوشته‌های بارو از تبادلات مبتنی بر گردش نقره/پول (شئومرش) در ناحیه تخت‌جمشید ذکر به میان می‌رود. در این نوع از تبادلات اقتصادی، مبادله کالا به کالا صورت نمی‌گیرد، بلکه انبارداران در قبال کالا، نقره دریافت می‌کنند؛ مطابق با یک نسبت ثابت «نسبت ۱:۵؛ ۱ ایرتیه (= ۳ بار) غله = ۱ لیتر شراب = ۱ ایرتیه میوه = ۵ شئومرش». پرداخت‌ها و مبادلات نقدی، در

کنار اشارات گل‌نوشته‌ها به مکان/مکان‌های مبادلاتی موسوم به «زَمَتَش»، بیانگر وجود بازارهایی برای کالاهای خصوصی در ناحیه تخت جمشید/رود کر است. کنترل حاکمیت بر این بازارها و تعیین قیمت‌های دستوری برای کالاها، ذهن را از وجود هرگونه بازار آزاد دور می‌کند. دادوستدهای اقتصادی مندرج در گل‌نوشته‌های بارو بیشتر وجوه تجارت داخلی/بین‌منطقه‌ای (افراد/گروه‌ها/سازمان‌های تحت کنترل سیستم اداری-اقتصادی تخت جمشید) یا با نواحی مجاور و گروه‌های قومی نیمه‌مستقل را برجسته می‌کند. این درحالی است که متون اکدی برحضور فعالانه تجار بابلی در فارس هخامنشی و ارتباط تنگاتنگ آن‌ها با بازرگانان پارسی اشاره دارند؛ یعنی تأکیدی بر تجارت با سرزمین‌های دوردست. طبق این اسناد، نمایندگان تجارتخانه مشهور اگیبی در زمان پادشاهی کوروش، کمبوجیه، بردیا و داریوش به امر تجارت در پارس مشغول بوده‌اند. خرید و فروش برده، پرداخت وام و تبادل نیروی کار زمینه‌های اصلی تجارت بین دو منطقه را شکل می‌داده است. بازرگانان بابلی همچنین در یکی از مراکز مهم تجاری و بازرگانی ناحیه تخت جمشید، یعنی هومادشو/متزیش، که شهرت بازار/بازارهای برده‌فروشی آن زبانزد بود، شعبه‌ها/نماینده‌های اقتصادی (بانک) دایر کرده بودند. اشیاء متعددی که با سبک و سیاق هنر هخامنشی در سرزمین‌های مختلف شاهنشاهی به دست آمده‌اند، کمک‌چندانی به بازسازی تجارت خارجی جامعه هخامنشی ناحیه تخت جمشید با دیگر مناطق نمی‌کند؛ هرچند به طور ضمنی می‌توان برخی از آن‌ها را در قالب اقلام تجاری طبقه‌بندی کرد، اما قطعیتی در این زمینه وجود ندارد؛ با این حال، وجود جاده‌های متعدد، ارتباط گسترده بین مناطق و وجود وابستگی‌های متقابل اقتصادی می‌تواند از چنین فرضی حمایت کند.

سپاسگزاری

نویسنده تقدیر و تشکر خود را نثار جناب دکتر علی بهادری می‌نماید که با پیشنهادهای ارزنده خود بر غنای متن مقاله افزودند.

تعارض منافع

نویسنده ضمن رعایت اخلاق نشر در رفرنس‌دهی، نبود هرگونه تضاد منافع را اعلام می‌نماید.

کتابنامه

- بریان، پیر، (۱۳۸۱). امپراتوری هخامنشی (جلد دوم). ترجمه ناهید فروغان. تهران: نشر فرزاد.
- خزایی، سهم‌الدین، (۱۳۹۳). «بازرگانی در دوره هخامنشی». رساله دکتری، تهران: دانشگاه تهران (منتشر نشده).
- رزمجو، شاهرخ، (۱۳۹۸). «نقش کشتی در اثر مهرهای خزانه تخت جمشید». مجموعه مقالات انسان و دریا: مروری بر هزاران سال رابطه انسان و دریا در ایران،

گردآورندگان: فریدون بیگلری، جبرئیل نوکنده، عبدالحمید نادری بنی و علی هژبری، تهران: انتشارات موزه ملی ایران و سازمان بنادر و دریانوردی. چاپ اول.

- کخ، هایدماری، (۱۳۸۶). از زبان داریوش. ترجمه پرویز رجبی، تهران: نشر کارنگ. چاپ نهم.

- کرتیس، جان، (۱۳۹۲). «دوره هخامنشی در شمال عراق، ترجمه علی اکبر وحدتی». از کتاب: باستان‌شناسی امپراتوری هخامنشی، زیرنظر: پیر بریان و رمی بوشارلا، ویراستاران علمی: اسماعیل سنگاری و علی اکبر وحدتی، تهران: نشر کتاب پارسه، چاپ اول: ۳۶۵-۳۲۹.

- کرتیس، جان؛ و رزمجو، شاهرخ، (۱۳۹۲). «کاخ، ترجمه خشایار بهاری». از کتاب: امپراتوری فراموش شده: فرهنگ، هنر و تمدن هخامنشیان، گردآورندگان: جان کرتیس و نایجل تالیس، تهران: نشر فرزانه روز: ۲۱۵-۱۱۹.

- میرزایی، علی اصغر، (۱۳۹۲). «شاهنشاهی هخامنشی و تجارتخانه اگیبی». مجله پژوهش‌های تاریخی، ۴۹، دوره جدید، ۵ (۲: پیاپی ۱۸): ۷۷-۹۲.

- هینتز، والتر، (۱۳۸۶). داریوش و ایرانیان. ترجمه پرویز رجبی. تهران: نشر ماهی. چاپ اول.

- ویسهوفر، یوزف، (۱۳۹۰). ایران باستان (از ۵۵۰ پیش از میلاد تا ۶۵۰ پس از میلاد). ترجمه مرتضی ثاقب‌فر. تهران: انتشارات ققنوس.

- Altmann, P., (2016). *Economics in Persian-Period Biblical Texts: Their Interactions with Economic Developments in the Persian Period and Earlier Biblical Traditions*. Berlin. <https://doi.org/10.1628/978-3-16-154938-0>

- Aperghis, G. G., (1996). "Travel Routes and Travel Stations from Persepolis". M.A. Dissertation for the University of London.

- Aperghis, G. G., (1997). "Surplus, exchange and price in the Persepolis Fortification tablets". In: J. Andreau/P. Briant/R. Descat (eds.), *Économie Antique. Prix et Formation des Prix dans les Économies Antiques*. Saint-Bertrand-de-Comminges: 277-290.

- Arrian, (1933). English translation by E. I. Robinson, *Anabasis*, III.18.10, Cambridge University Press, Cambridge.

- Bresciani, E., (1965). "Ägypten und Perserreich". In: Fischer *Weltgeschichte* V, Frankfurt: 311-29.

- Briant, P., (2002). *Histoire de l'empire perse, de Cyrus à Alexandre*. Paris [also published as *Achaemenid History X*. Leiden 1996; English edition: *From Cyrus to Alexander. A History of the Persian Empire*. Winona Lake 2002]. <https://doi.org/10.1515/9781575065748>

- Briant, P., (2002). "From Cyrus to Alexander: A History of the Persian Empire. Winona Lake". Brosius, M., 2006, *Investiture, Encyclopaedia Iranica*, 13: 180-182. <https://doi.org/10.1515/9781575065748-020>

- Cahil, N., (1985). "The Treasury at Persepolis: Gift-Giving at the City of the Persians". *American Journal of Archaeology*, 89 (3): 373-389. <https://doi.org/10.2307/504354>
- Colburn, H. P., (2016). *Globalization and the Study of the Achaemenid Persian Empire*. Routledge.
- Curtis, J. & Simpson, St J., (eds), (2010). *The World of Achaemenid Persia: History, Art and Society in Iran and the Ancient Near East*. London. <https://doi.org/10.5040/9780755625420>
- Diodorus of Sicily, (1968). *The Library of History*. vol. 1-2, translation By C. H. Oldfather, Cambridge (Mass.) & London, The Loeb Classical Library.
- Dandamayev, M. A., (1986). "Some Babylonians in Ecbatana". *AMI*, 19: 117-9.
- Dandamayev, M. A., (1992). "Commerce: ii, in the Achaemenid Period". *Elr*, 6: 59-61.
- Dandamayev, M. A. & Lukonin, V. G., (1989). *The Culture and Social Institutions of Ancient Iran*. Cambridge.
- Giovinazzo, G., (1993). "Les Šaumarras dans les Textes de Persepolis". *AION*, 53 (2): 121-7.
- Graf, D. F., (1994). "The Persian Royal Road System". In: Sancisi Weerdenburg, H., Kuhrt, A., & Cool Root, M., (eds.): *Continuity and Change. Proceedings of the Late Achaemenid History Workshop*, April 6-8, 1990, Ann Arbor, Michigan. Leiden (Achaemenid History 8): 167-189.
- Hallock, R. T., (1969). *Persepolis Fortification Tablets*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Hallock, R. T., (1985). "The Evidence of the Persepolis Tablets". In: Gershevitch, I., (ed.), *The Cambridge History of Iran 2*, Cambridge: 588-609. <https://doi.org/10.1017/CHOL9780521200912.012>
- Hartnell, T. M., (2012). "Persepolis in Context: A Landscape Study of Political Economy in Ancient Persia". PhD Thesis, Department of Near Eastern Language and Civilizations, University of Chicago.
- Henkelman, W. F. M., (2005). "Animal Sacrifice and 'External' Exchange in the Persepolis Fortification Tablets". In: H.D. Baker/M. Jursa (eds.), *Approaching the Babylonian Economy. Proceedings of the Start Project Symposium Held in Vienna, 1-3 July 2004* (AOAT 330). Münster: 136-165.
- Henkelman, W. F. M., (2008). *The Other Gods Who Are. Studies in Elamite-Iranian Acculturation Based on the Persepolis Fortification Texts* (Achaemenid History 14). Leiden.

- Henkelman, W. F. M., (2011). "Parnakka's feast: šip in Parsa and Elam". In: Álvarez-Mon, J., & Garrison, M. B., (eds.), *Elam and Persia*, Winona Lake, Indiana: Eisenbrauns: 89-166. <https://doi.org/10.5325/j.ctv18r6qhx.11>
- Henkelman, W. F. M., (2012). "The Achaemenid heartland: An archaeological-historical perspective". In: D.T. Potts (ed.), *A Companion to the Archaeology of the Ancient Near East*, Oxford: 931-962. <https://doi.org/10.1002/9781444360790.ch50>
- Henkelman, W. F. M. & Kleber, K., (2007). "Babylonian Workers in the Persian Heartland: Palace Building at Matannan during the Reign of Cambyses". In: C. Tuplin (ed.), *Persian Responses. Political and Cultural Interaction with (in) the Achaemenid Empire*, Swansea: 163-176. <https://doi.org/10.2307/j.ctvvnb3j.13>
- Henkelman, W. F. M. & Stolper, M. W., (2009). "Ethnic identity and ethnic labelling at Persepolis: The case of the Skudrians". In: Briant, P., & Chauveau, M., (eds.), *Organization des pouvoirs et contacts culturels dans le pays de l'empire achéménide*, Paris: De Boccard: 271-329.
- Henkelman, W. F. M. & Folmer, M. L., (2016). *Your Tally is Full! On Wooden Credit Records in and after the Achaemenid Empire: Silver, Money and Credit*. A Tribute to Robartus J. van der Spek on the Occasion of his 65th Birthday on 18th September 2014 / edited by Kristin Kleber and Reinhard Pirngruber. Leiden: Nederlands Instituut voor het Nabije Oosten, pp. 133-239.
- Herodotus, (1975). *History*. With an English Translation by: A. D. Godley. Cambridge MA: Harvard University Press and W. Heinemann 1975.
- Hinz, W., (1973). *Neue Wege im Altpersischen*. Wiesbaden: Harrassowitz.
- Ibn Al- Balkhi, (1921). *The Farsnama of Ibnu 'l- Balkhi*. Strange, G. L., & Nicholson, R. A., (eds.). Cambridge.
- Imanpour, M. T., (2010). "The Communication Roads in Parsa during the Achaemenid Period". in: Maria Macuch, Dieter Weber and Desmond Durkin-Meisterernst (eds.), *Sonderdruck aus Ancient and Middle Iranian Studies, Proceedings of the 6th European Conference of Iranian Studies*, held in Vienna, 18-22 September 2007, Harrassowitz Verlag. Wiesbaden: 87-98.
- Langdon, S., (1912). *Die neubabylonischen koenigsinschriften*. Leipzig.
- Lutz, H. F., (1928). *An agreement between a Babylonian feudal lord and his retainer in the region of Darius II (UCP 9/iii)*, Berkeley, Calif.

- Nickerson, J., (1991). "Investigating intra-site variability at Tal-e Malyan (Anshan), Iran". *Iranica Antiqua*, 26: 44-65. <https://doi.org/10.2143/IA.26.0.2002130>
- Rudenko, S. I., (1961). *Iskusstvo Altaya i Perednej Azii*. Moscow.
- Salles, J. F., (1987). "The Arab-Persian Gulf in the Seleucid period". in: *Kuhrt & Sherwin-White, Hellenism in the East: the interaction of Greek and non-Greek civilizations from Syria to Central Asia after Alexander*, London: 75-109.
- Stolper, M. W., (1984). "The Neo-Babylonian Text from the Persepolis Fortification". *Journal of Near Eastern Studies*, 43 (4): 299-310. <https://doi.org/10.1086/373091>
- Stolper, M. W., (1985). *Entrepreneurs and Empire. The Murašû Archive, the Murašû Firm, and Persian Rule in Babylonia*. Istanbul: Nederlands Historisch-Archaeologisch Instituut.
- Strassmaier, J. N., (1897). *Inscriptionen von Darius, könig von Babylon (521-485 v. Chr.)* (Babylonische Texte 10-12), Leipzig.
- Strabo, (1932). *Geographica*: With an English Translation by H. L. Jones. Cambridge: University Press and W. Heinemann 1932.
- Sumner, W., (2003). *Early Urban Life in the Land of Anshan: Excavations at Tal-e Malyan in the Highlands of Iran*. Philadelphia: University Museum Monograph 117.
- Tamerus, M., (2016). "Elusive Silver in the Achaemenid Heartland: Thoughts on the Presence and Use of Silver According to the Persepolis Fortification and Treasure Archives". In: *Silver, Money and Credit. A Tribute to Robartus J. van der Spek on the Occasion of his 65th Birthday* / edited by Kristin Kleber & Reinhard Pirngruber. Leiden: Nederlands Instituut voor het Nabije Oosten: 241- 294.
- Treister, M. Yu., (2017). "Achaemenid "Imports" to territories to the north of the Achaemenid state". in: *IRANICA: Iranian Empires and the Greco-Roman World from the Sixth Century BC to the Sixth Century AD*. O. L. Gabelko, E. V. Rung, A. A. Sinitsyn, E. V. Smykov (eds). Kazan: Kazan University Press: 103-127.
- Tolini, G., (2008). *Les Travailleurs Babyloniens et le Palais de Taokè*. ARTA 2008.002.
- Waerzeggers, C., (2010). "Babylonians in Susa: The travels of Babylonian Businessmen to Susa Reconsidered". In: *Der Achämenidenhof/ The Achaemenid court*. Wiesbaden: Harrassowitz: 777-813.

- Zadok, R., (1976). "On the Connections between Iran and Babylonia in the Sixth Century BC". *IRAN*, 14: 61-78. <https://doi.org/10.2307/4300544>
- Zadok, R., (2011). "The Babylonia-Elam Connections in the Chaldean and Achaemenid Periods (part one)". *Tel Aviv*, 38: 120-143. <https://doi.org/10.1179/033443511x12931017059387>